

Epäilemisen ulottuvuuksia

Jutta Salminen: *Epäilemisen merkitys. Epäillä-sanueen polaarinen kaksihakmotteisuus kiellon ja kielteisyyden semantiikan peilinä.* Helsinki: Helsingin yliopisto 2020. Johdanto 132 s. ja neljä artikkelia. ISBN 978-951-51-5878-9. Johdanto-osa saatavilla verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5879-6>.

Jutta Salminen selvittää väitöskirjassaan *epäillä*-verbin sekä *epäily*- ja *epäily*-nominijohdosten monimerkityksisyyttä ja merkityksenkehitystä. Kyseessä on kieliopin tutkimus, jossa yhden sanueen ja konstruktiojoukon hienosyisen analyysin avulla päästään käsiksi sellaisiin syväisiin kielitieteellisiin kysymyksiin kuin miten merkitys täsmentyy kontekstissaan ja miten se muuttuu ajassa, miten merkitys periytyy konstruktioilta toiselle, mikä on kiellon ja myönnön yhteys, mikä on kielen eritasoisten funktioiden keskinäinen suhde ja miten kielen yksiköt liittyvät lineaarisesti toisiinsa.

Epäillä-verbin ja sen johdosten merkitys on polaaraisesti kaksihakmotteinen. Niitä voidaan käyttää sekä kielto- että myöntötulkintaisissa arvioissa:¹

- (1) Epäilen, että huomenna sataa.
'Huomenna ei varmaan sada.' /
'Huomenna varmaan sataa.'

Tällainen lekseemi on semantiikaltaan *autoantonyyminen* eli Salmisen termein *itsevastakohtainen*: sen eri tulkinnat ovat

1. Esimerkit 1–3 ovat Salmisen väitöskirjan johdanto-osasta (s. 43–44). Esimerkit 4–6 on muotoiltu tämän arvion tarpeisiin mahdollisimman yksinkertaista rakennetta tavoitellen.

keskenään vastakkaisia. Väitöskirjassaan Salminen selvittää niitä aineksia ja mekanismeja, jotka ohjaavat *epäillä*-sanueen jäsenten tulkintaa. Yhtäältä huomiota kiinnitetään kieliopin rakenteisiin: syntaktisen täydennyksen muotoon tai sen puuttumiseen, tukipronomiiniin *se* ja alisteisen lauseen modukseen (ks. esimerkkejä 1–6). Toisaalta tarkastellaan myös yksittäisiin sanoihin kytkeytyviä arvottavia suuntauksia (vrt. sanojen *pätevyys* ja *petos* evaluoivaa merkitystä esimerkeissä 3–4). Huomioiksi tulevat myös tapaukset, joissa polaarinen tulkinta jää avoimeksi (esim. 1 ja 5), sekä rakenteet, joissa lausekielto kumoaa jommankumman polaarista tulkinnoista (esimerkissä 6 kieltotulkinnan).

- (2) Epäilen **sitä**, että huomenna sataisi. 'Huomenna ei varmaan sada.'
- (3) Epäilen hänen **pätevyyttään**. 'Hän ei varmaan ole pätevä.'
- (4) Epäilen **petosta**. 'On varmaan tapahtunut petos.'
- (5) Sataako huomenna? – Epäilen. 'Ei varmaan sada.' / 'Varmaan sataa.'
- (6) **En epäile**, etteikö huomenna sataisi. 'Olen varma, että huomenna sataa.'

Tutkimus tuo syvällistä uutta tietoa erityisesti kiellon anatomiasta ja täydennyskonstruktion suhteesta syntaktis-semanttisiin skeemoihin. *Epäilemisen merkitys* on myös diakroninen, *epäillä*-

sanueeseen kuuluvien rakenteiden kehitystä luotaava tutkimus. Se osoittaa, kuinka keskenään erityyppiset täydennyslauseet voivat asettua ajalliseen järjestykseen sekä miten kiellon paikantaminen liittyy konstruktion uudelleentulkintoihin ja kieltomerkitykselle erityisen herkän verbin merkityksenkehitykseen.

Väitöskirja koostuu laajasta johdanto-osasta ja neljästä itsenäiseen osatutkimukseen perustuvasta artikkelista (tästedes *artikkelit 1–4*), jotka ovat ilmestyneet vuosina 2017–2018 arvostetuissa kielitieteellisissä aikakauslehdissä. Kolme artikkelista on kirjoitettu suomeksi, yksi englanniksi. Osatutkimusten aineistona on eri-ikäistä kirjoitettua suomen kieltä: aineisto on kerätty vanhan kirjasuomen, varhaisnykysuomen ja nyky-suomen korpuksista. Tutkimuksen teoreettisena perustana ovat kognitiivinen kielitiede ja konstruktiokielioppi, joiden rajoja ja suhdetta Salminen pohtii erityisesti väitöskirjan johdanto-osassa. Tutkimuksessa luodaan yhteyksiä fennistisestä kieliopin tutkimuksesta kielitypologisiin havaintoihin ja toisaalta formaalisen semantiikan näkemyksiin.

Väitöskirjan rakenne

Väitöskirjan johdanto-osassa Salminen esittelee tutkimustensa taustalla vaikuttavan kieli- ja merkitysnäkemyksen, tutkimuksen teoreettisen perustan sekä käyttämänsä metodologisen työkaluston tarkasti, perustellen ja tarpeen tullen kriittisesti. Hän toteaa, että vaikka kognitiivinen kielentutkimus on antanut polysemialle erityisen keskeisen aseman dynaamisessa merkitysnäkemyksessään, ei sekään tarjoa valmiita työkaluja nimenomaan itsevastakohtaisen monimerkityksen tarkasteluun. Kyseessä on suhteellisen harvinainen polysemian laji, jossa toisiinsa kietoutuneet merkitykset ovat abstraktiudeltaan toistensa vertaisia, eikä niitä siksi voi tarkastella kognitiivisen kielitieteen tavallisemmin kuvaamien,

käsitteellisesti epäsymmetristen polyseemisten suhteiden valossa. Koska *epäillä*-sanueen polaariset tulkintavaihtoehdot eivät myöskään suoraan kytkeydy muotoeroihin konstruktiossa, edellyttää niiden syntymekanismien selvittäminen *epäillä*- ja *epäily(s)*-rakenteiden kahtalaista käsittelyä: täydennyskonstruktion syntaktisten ominaisuuksien tunnistamista ja konstruktion edustamien kohde- ja sisältökeemojen erottamista.

Salminen määrittelee johdanto-osassa myös kaikki osatutkimusten kannalta tärkeät käsitteet suhteessa lähikäsitteistöön, oikoo ja selventää osatutkimusten välisiä terminologisia eroja sekä osoittaa kykynsä käyttää ja kehittää käsitteistöä itsenäisesti. Hyvä esimerkki tästä on osuus, jossa *epäillä*-verbin episteemisen (epä)varmuuden asteeseen kohdistuvalle monimerkityksisyydelle annetaan tarkempi kuvaus *lievästi kontraarisena autoantonymiana* (s. 43). Salminen nostaa tässä esille kontraarisen vastakkaisuuden alalajin, jossa vastakohdat eivät edusta asteikon ääripäitä (vrt. ääripäihin *kuuma* : *kuuma* ja *lievästi vastakkaisiin* asteikon kohtiin *viileä* : *lämmän*).

Vuonna 2017 *Virittäjässä* julkaistu artikkeli 1 (Salminen 2017a) luo perustan kolmelle muulle, tarkemmin kohdenne-tulle osatutkimukselle. Salminen selvittää artikkelissa kirjoitetun nyky-suomen *epäillä*-verbin polaarista kaksihakmotteisuutta erilaisissa täydennyskonstruk-tioissa. Tutkimus osoittaa verbin täyden-nyksen kohde- ja sisältöroolin vaihtelun olevan yhteydessä *epäillä*-verbin polaa-riseen tulkintaan sekä kiellon vaikutus-alaan ja täydennyksen pragmaattisen alisteisuuden asteeseen. Tämä selviää, kun huomioidaan kontekstin perusteella ilmi käyvät täydennyksen ominaisuudet: tunnistettavuus ja definiittisyys. Täydennyk-sen kohde- ja sisältöroolit ovat yhteydessä Leinon (1999) erotteluun viittaavien ja kuvailevien *että*-lauseiden välillä. Salmisen kategoriat ovat kuitenkin käytössä mui-

denkin täydennystyyppien (NP-objekti, referatiivirakenne, alisteiset kysymyslauseet) sekä täydennyksettömien epäillä-esiintymien analyysissä. Kohde- ja sisältöskemoilla on myös yhtymäkohtia Pajusen (2001: 316) 'mielestä maailmaan'- ja 'maailmasta mieleen'-komplementteihin, mutta epäillä-lekseemin inherentti kielto-merkitys saa aikaan sen, että täydennyksen faktiivinen luenta ei saa samaa roolia kuin Leinon ja Pajusen malleissa.

Edellä esitetyt yksinkertaiset esimerkit 2–3 havainnollistavat kohdeluentaa. Niissä täydennys on epäillä-verbin ilmaisevan kiellon vaikutusalueella, ja esimerkin 2 *että*-lause on pragmaattisesti alisteinen epäillä-verbin sisältävälle lauseelle. Täydennyksen sisältö tulkitaan määräisenä – tähän suuntaan ohjaa myös tukipronomini *se* (esim. 2) – ja se on tyypillisesti diskursissa tunnistettava, mistä esimerkissä 3 kertoo genetiivimäärite *hänen* (ks. artikkelia 1, s. 14). Esimerkki 4 taas on sisältöluentainen. Täydennyksen tarkoitteen ('petos') konventionaalinen tulkinta on kielteinen, ja epäillä saa myöntötulkinnan.

Hyvin läheisesti artikkeliin 1 kytkeytyvässä, niin ikään *Virittäjässä* julkaistussa artikkelissa 2 (Salminen 2017b) avataan epäillä-lekseemin polaarisuuteen diakroninen näkökulma. Aineiston määrällisessä analyysissä käy ilmi vaikutuksiltaan konstruktioittain vaihteleva mutta selvästi erottuva tendenssi: vanhan kirjasuomen ja varhaisnykysuomen aineistoissa yleinen epäillä-konstruktion (kumottu) kielto-suuntainen tulkinta (esim. 6) on harvinaisempi nykysuomen aineistossa, ja toisaalta nykysuomessa tavallisinta myöntömuotoista ja myöntösuuntaista tulkintaa (*Epäilen, että huomenna kuitenkin sataa*) esiintyy vanhemmissa aineistoissa vähemmän. Tähän viimeiseen seikkaan tosin vaikuttaa myös vanhimpien aineistojen uskonnollinen käyttöyhteys, jossa epäillä-verbillä on erityinen merkitys.

Salmisen jäljittämä kehityskulku etenee niin, että epäillä-verbin inherenttiin

kieltoon nojaava konstruktio (*Epäilen, että sataa* 'ei varmaan sada') varustetaan uudelleentulkinnan seurauksena toisella kieltoaineksella (*Epäilen, että ei sada*). Tällaisessa *parataktisessa kiellossa* kieltohakuksen verbin täydennyksessä on siinä mielessä itsenäinen kieltö, ettei päälauseen kieltö kumoa sitä. Kun täydennyksen kieltotulkinta pannaan erikseen ilmi, ei epäillä-verbin kieltomerkitys ole enää samalla lailla välttämätön kuin aiemmin. Tämän johdosta epäillä-verbi voi tulla tulkituksi vailla inherenttiä kieltomerkitystä, ja se voidaan ottaa käyttöön myöntötulkintaisissa, joskin kielteisesti evaluoivissa yhteyksissä. Salminen ottaa kuitenkin esille myös sen mahdollisuuden, että parataktisen kiellon sisältävä epäillä-konstruktio on alun perinkin ollut suomen kielessä käytössä ja että inherenttiin kieltoon perustuva käyttö olisi tullut sen rinnalle vanhaan kirjasuomeen ruotsin ja saksan vaikutuksesta. Salminen jättää artikkelissa avoimeksi, kumpaa hypoteeseista pitää todennäköisempänä.

Artikkelissa 2 tulee kiinnostavasti esille se, että merkityksen muutos on tapahtunut tietynlaisissa epäillä-sanueen käytöissä, nimittäin *että*-lauseen ja referatiivirakenteen yhteydessä. Substantiivitäydennyksen sisältävissä konstruktioissa NP-objektin referentin tunnistettavuus on pitänyt kieltotulkintaa vahvasti yllä nykykielessäkin. Kyse on siis epäillä-lekseemin saaman objektin referentin luonteesta oliona tai tilanteena. Alisteisia kysymyslauseita muutos on koskettanut vieläkin vähemmän, sillä niissä kysyvyys on yhteydessä kyseenalaistamisen merkitykseen. Tämän pohjalta voi pohtia, mitä epäillä-konstruktioiden muutospolut kertovat yleisemmin toisilleen läheisten konstruktioiden kehityksestä.

Englanninkielisessä artikkelissa 3 (Salminen 2018) huomio on nykysuomen epäillä *että ei* -rakenteessa. Tutkimuskohde asetetaan muista osatutkimuksista poikkeavaan asemaan: epäillä-

rakenteiden analyysi on keino päästä käsiksi tyypologisesti kiinnostavaan kielen ilmiöön, funktionaalisesti motivoituneeseen parataktiseen kieltoon, ja osallistua yleiskielitieteellisen tiedon kartuttamiseen. Artikkelit tuo muihin väitöskirjan osatutkimuksiin nähden täydentäviä tietoja esimerkiksi parataktisen kiellon yhteydestä johtolauseeseen ja referaatin muodostamaan rakenteeseen, *epäillä*-verbin sisältävien vuorojen reaktiivisesta diskurssifunktiosta sekä evaluoivan ja parataktisen kiellon erosta.

Artikkeli 4 (Salminen 2017c) puolestaan selvittää *epäily*- ja *epäily*-teonnimijohdosten merkityksiä ja käyttöä. Tarkan määrällisen ja laadullisen analyysin ansiosta Salminen saattaa näkyville johdosten välisiä merkityksen profiloimien eroja ja osoittaa, mikä on polaarisen tulkinnan yhteys nominien täydennyskonstruktiotyyppeihin. Hän myös havainnoi *epäily*-loppuisiin yhdyssanoihin kiteytyviä kulttuurisia tietorakenteita. Artikkelit 4 soveltuu osatutkimussarjan päätökseksi hyvin kahdestakin syystä: Ensinnäkin artikkeli avaa uusia näkökulmia tutkimusaiheeseen kohdistamalla huomion nominien. Toisekseen se rinnastuu tavoitteiltaan ja analyysitasoltaan artikkeliin 1 ja muistuttaa näin vielä osatutkimuksia yhdistävästä perimmäisestä kysymyksenasettelusta.

Epäily- ja *epäily*-sanojen kohdalla puheeksi tulee *jaettu polysemia*, jossa ”lähi- ja monimerkityksisyys kietoutuvat toisiinsa” (artikkeli 4, s. 218). Salminen saa analyysissään esille tendenssieroja näiden kahden substantiivin käyttöjen välillä. Hän huomauttaa kuitenkin, että vaikka jokin tulkinta on tyypillinen toiselle lekseemeistä, se on usein toisellekin mahdollinen (mas. 239). Kielen ekonomisuuden kannalta olisi voinut kuvitella, että rinnakkaisina johdoksina *epäily* ja *epäily* olisivat lähteneet kukin omille teilleen ja eriytyneet käyttöaloiltaan. Näin ei kuitenkaan ole käynyt, ja oikeastaan sel-

vin ero sanojen välille on syntynyt vasta, kun tietyt, suhteellisen rajattuun yhteiskunnalliseen kontekstiin – nimittäin rikostutkintaan – liittyvät kulttuuriset tiedot ovat päässeet osaksi *epäily*-sanan profilia. Tämä avaa kiinnostavia näkymiä kielen leksikon rakenteeseen ja sen yksiköiden keskinäisiin suhteisiin.

Salminen on tunnistanut *epäillä*-lekseemien semantiikassa ja käytössä hyvin monitahoisen ilmiön, polaarisen kaksihakmotteisuuden, jota säätelevät kiellon vaikutusala, täydennyksen funktio, ilmaistun sisällön tunnistettavuus ja vielä puhujan asennoituminen. Artikkeleissa 1–4 ilmiötä tutkitaan eri suunnista, mikä tuottaa uutta, kiinnostavaa ja tarkkaa kieliopillista tietoa. Toisaalta, jotta voi kerta toisensa jälkeen lähteä eri suuntaan, täytyy kussakin artikkelissa selittää tutkittu polaarinen kaksihakmotteisuus ja siihen vaikuttavat tekijät aina uudelleen alusta lähtien. Väitöskirjakokonaisuuden kannalta tästä on seurauksena tietty toisteisuus, jolta monografiamuotoisessa teoksessa olisi voinut välttyä. Väitöskirjan muotoa artikkeliväitöskirjana kuitenkin puoltaa tutkimusaiheen huomattava moniulotteisuus.

Tutkimuksen antia

Tutkimuksensa keskeisimmäksi kohteeksi Salminen on valinnut kieltosemantiikan. Salminen osallistuu väitöskirjallaan tutkimussuuntaukseen, jossa keskiössä on kieltoimerkityksen kompleksinen suhde muotoon (ks. esim. Anscombe & Ducrot 1983: 45; Horn 1989; Kotilainen 2007). Tarkastelun kohteena on rakenne, jossa kieltoimerkitys voi syntyä lauseeseen eriasteisesti ilman varsinaista kieltoilmausta, siis suomen kielessä ilman kieltoverbiä. Toisaalta kieltoverbi voi myös tulla osaksi *epäillä*-sanan sisältävää lausumaa ja lisätä tulkintaan näin vielä yhden semanttisen kerroksen. *Epäillä*-verbin suhde kieltoon on jo itsessään kompleksinen. Sitä

kuvatessaan Salminen tuo suomen kiel-
len tutkimukseen aivan uuden käsitteen,
jo mainitun autoantonymian eli itse-
vastakohtaisuuden.

Tarkastellessaan *epäillä*-sanueen omi-
naisuuksia yleisemmin autoantony-
misten ilmausten joukossa Salminen to-
teaa erityistä olevan *epäillä*-verbin mer-
kityksen skemaattisuudesta johtuvan
monitulkintaisten kontekstien laajuuden
ja temaattisen vaihtelevuuden (s. 44).
Vertailukohdaksi ja esimerkiksi leksikaal-
lisesta autoantonymiasta hän antaa tässä
kohtaa englannin kielen verbit *trim* 'lei-
kata, karsia' (siis 'ottaa pois') vs. 'koristella'
(siis 'lisätä') ja *seed* 'poistaa siemenet' vs.
'kylvää'. Semanttisena kategoriana auto-
antonymia rakentuu ilmeisesti usean
keskuksen varaan asteittaisesti, tarkem-
min sanoen säteittäin (ks. Lewandowska-
Tomaszczyk 2010): on usealla tapaa enem-
män ja vähemmän autoantonyymisiä ta-
pauksia. Kategorian rajapinnat taas ovat
puheena, kun Salminen huomauttaa, että
varsinainen autoantonymia sekoitetaan
usein esimerkiksi konversiivisiin vasta-
kohtiin, jollaisia ovat esimerkiksi *lainata*
'antaa/ottaa lainaan' ja *vuokrata* 'antaa/
ottaa vuokralle'. Salmisen samassa koh-
taa (s. 41) lähteenä käyttämä Blank (2003:
269) katsoo varsinaista autoantonymiaa
esiintyvän lähinnä vain epäsymmetrisesti
kielen eri rekisterien välillä (esim. englan-
nin yleiskielinen *bad* 'huono' ja alun pe-
rin amerikanenglannin slangimuoto *bad*
'hyvä, hieno, vaikuttava'; OED s.v. *bad*
A.IV). Autoantonymian kategorian rajat
ja sisäinen rakenne kaipaisivat varmasti
jatkoselvitystä ja hahmottelua; esimer-
kiksi Blankin huomioima eri rekistereih-
in liittyvä epäsymmetria ei kai päde ai-
nakaan nykysuomen *epäillä*-verbiin.

Semanttisen ulottuvuuden lisäksi Sal-
minen lähestyy kieltöä pragmaattisena il-
miönä. Kieltosuuntainen *epäillä*-lausuma
on funktioltaan enemmän tai vähemmän
eksplisiittisesti reaktiivinen eli se ymmär-
retään suhteessa diskurssissa tunnistetta-

vaan ja odotuksenmukaiseksi käsitettyyn
myönteiseen vastineeseensa. Jos tällaista
ennalta rakennettua asiaintilaa ei ole tun-
nistettavissa, saa *epäillä* myönteisen tulkin-
nan. Näin ollen Salmisen tutkimus asettuu
osaksi sitä tutkimusperinnettä, jossa kiel-
toa tarkastellaan argumentatiivisena ja kie-
len moniäänisyyden paljastavana kielen il-
miönä (esim. Anscombe & Ducrot 1983;
Ducrot 1984; Verhagen 2005: 28–77).

Kuvaa kielteisyyden kirjavuudesta kie-
lessä laajentaa tutkimuksen osuus, jossa
huomioituksi tulee *epäillä*-lekseemiin
liittyvä evaluoiva kielteisyys, jonka Salmi-
nen erottaa varsinaisesta kielellisestä kiel-
lostä. Myös myöntötulkintaista *epäillä*-
verbiä sekä *epäily*- ja *epäily*-johdoksia
käytetään negatiivissävyisissä yhteyksissä,
kun kuvataan ei-toivottuja, arkaluontois-
ia, vaikeasti tiedettäviä tai salattuja ta-
pahtumia. Tässä kohtaa Salmisen työ tu-
lee kosketuksiin laajemman asennoitumi-
sen ilmauksia modaalisuuden, affektin ja
interpersoonaisuuden näkökulmasta tar-
kastelevan tutkimuksen kanssa. *Epäillä*-
verbin eri käytöt saattavat näkyviin kiel-
lon, kieltosuuntaisuuden ja arvottavan
kielteisyyden yhteydet: liukuman niiden
välillä ja käsitteellisen tason eron. Lo-
pulta kieltosuuntaisuuden ja arvottavan
kielteisyyden rajapinta hahmottuu klas-
sisen, kielen funktioita kuvaavan kolmi-
jaon avulla, jossa kieltosuuntaisuus ku-
vastaa kielen deskriptiivistä ja sosiaalista
ulottuvuutta, arvottava kielteisyys taas so-
siaalista ja interpersoonaista.

Joissakin myöntötulkintaisissa *epäillä*-
verbin käytöissä evaluoiva kielteisyys on
Salmisen mukaan häilyvää. Tällaisista
käyvät esimerkiksi seuraavat virkkeet (ar-
tikkeli 1, s. 18–19, esim. 16–17; ks. myös ar-
tikkeli 2, s. 40).²

2. En ole Salmisen väitöskirjasta lainaamissani
esimerkeissä säilyttänyt alkuperäisiä lihavoiteja,
kursivoiteja ja alleviivauksia. Olen myös usein
lyhentänyt esimerkkejä tämän arvion tarpeisiin.
Esimerkkivirkkeiden laajempi konteksti sekä
aineistolähdeviitteet löytyvät Salmisen teoksesta.

- (7) Hattulan Takajärvestä Suomen suurimman täpläravun pyydystänyt Niilo Launo epäilee, että järven ravut olivat saaneet kasvua kunnolla kaikessa rauhassa (– –).
- (8) (– –) vanha herra Cheeryble tiesi kertoa seurueelle, että kyseisen nuoren herra Cheeryblen epäiltiin rakastuneen korviaan myöten erään saksalaisen pormestarin tyttären.

Salminen pitää epätodennäköisenä, että kielteinen evaluointi katoaisi täysin epäillä-verbin käytöstä epä-kannan kielteisyyden takia (artikkeli 2, s. 61). Hän siis katsoo, ettei kielteinen evaluointi esimerkkien 7–8 tyyppisissä myöntö-tulkintaisissaakaan epäillä-verbin käytössä koskaan ole täysin poissa vaan pysyttelee edes jossain määrin läsnä. Esimerkissä 8 voisi – kuten Salminen esittääkin (artikkeli 1, s. 19) – olla kyse korviaan myöten rakastumisen arkaluontoisuudesta tai sitten vaikkapa siitä, että vanhemman puhujan näkökulmasta nuoren korviaan myöten rakastuminen on intensiteettinsä ja hallitsemattomuutensa puolesta negatiivissävytteisen huvittavaa. Esimerkin 7 tulkitseminen evaluoivan kielteisyyden näkökulmasta on monimutkaisempaa. Ravustajan kannalta rauhassa kasvaneet ravut ovat kiistatta myönteinen asia, eikä asiointilan voi nähdäkseni katsoa ylittävän mitään sellaista sosiaalista rajaa, joka motivoisi evaluoivaa kielteisyttä (ks. artikkelia 1, s. 77–78). Onko siis pakko sanoa aivan suoraan, että esimerkissä 7 ei evaluoivaa kielteisyttä ole lainkaan? Vai voisiko rapujen kokoon kenties liittyvä epäodotuksenmukaisuus olla riittävä rajanylitys, niin että epäillä-verbin evaluoiva kielteisyys voisi nojata siihen?

Epäillä-verbin tulkintoihin kytkeytyvän arvottavan kielteisyyden kehitys on

rajattu Salmisen väitöstutkimuksen ulkopuolelle, joten on sinänsä ymmärrettävää, ettei kyseisten esimerkkien analyysi voi mennä juuri pidemmälle. Jatkotutkimukset toivottavasti kertovat, miten tämän muutoksen viimeinen etappi olisi voinut tapahtua – siis miten evaluoiva kielteisyys lopulta haipuu (ainakin lähes kokonaan) ja jättää alun perin inherentisti kielteisen kielenaineksen myönteiseen käyttöön. Tutkiessaan leksikaalisen autoantonyymisen polysemian kehitystä ja kielteisen arvotuksen osuutta siinä Lewandowska-Tomaszczyk (1998) tulkitsee yksittäisen kielenaineksen vastakkaisten merkitysten synnyn olevan yhteydessä kielen puhujan kykyyn nähdä ja käsitteistää yksi ja sama tilanne vaihtoehtoisista ja vastakkaisista-kin kulmista. Arvottava kielteisyys voisi kuulua niihin retorisiin mekanismeihin, joiden Lewandowska-Tomaszczyk katsoo toimivan laukaisevana tekijänä tälle merkitysrakenteen moneudelle.

Merkityksen monitulkintaisuus ja sumeus, eli jonkinasteinen täsmentymättömyys, on Salmisen työssä kiinnostava teema paitsi kiellon kannalta myös yleisemminkin. Monitulkintaisuudessa tietyille kielelliselle ilmaukselle aktivoituu eri konteksteissa erilaisia tulkintoja, kuten saada-modaaliverbille seuraavissa esimerkeissä:

- (9) Tänä aamuna saa nukkua pitkään. > mahdollisuus
- (10) Aina täällä saa tehdä kaiken itse. > välttämättömyys

Kun saada-verbin kaltaisen juuri-modaalisen kielenaineksen tulkinta on sumea, eri tulkinnat ovat yhtäaikaaisesti läsnä. Näin on laita vaikkapa seuraavassa internetistä poimitussa sitaatissa, jossa pohditaan runonlausunnan vaikutuksia.

- (11) Tekstien esittäminen on hyvin terapeutista. Siinä saa käydä

läpi kaikki tunneskaalat, ilosta ja riemusta suureen suruun.³

Voi ajatella, että erityisesti positiivisten tunteiden läpi käyminen on epäspesifiksi jäävän kokijan näkökulmasta mahdollisuus. Toisaalta kyseessä on välttämättömyys: tunteet, negatiivisetkin, täytyy terapeuttisessa yhteydessä käydä läpi.

Salminen toteaa, että monitulkin-taisuuden ja sumeuden käsitteet eivät sovellu *epäillä*-konstruktion polaarisen tulkinnan vaihtelun selittämiseen, mutta hän käyttää niitä sen sijaan tiettyjen tulkinnaltaan täsmentymättömien tai ambivalenttien *epäillä*-konstruktioiden analyyseissä. Hän myös katsoo, että kahden tulkintamahdollisuuden samanaikaisen läsnäolon tunnistaminen on edellytys sille, että väitöskirjassa esitetty *epäillä*-konstruktion merkityksenkehitys on mahdollinen (artikkeli 2, s. 56).

Kuten Salminen itsekin arvelee (johdanto-osa, s. 12–14), *epäillä*-sanuetta koskevan tutkimuksen tulokset voisivat joissain kohdin olla erilaisia, jos kyseisiä lekseemejä olisi tutkittu (myös) puhutun kielen aineistoissa. Kuva *epäillä*-sanueen käytöistä olisi voinut olla vähemmän kaksijakoinen, ja enemmän tietoa olisi todennäköisesti kertynyt dialogisessa kontekstissa motivoituvasta merkityksen sumeudesta, jota kirjoitetun kielen aineistossa on havaittavissa marginaalisemmin. Kuitenkin myös käytetyssä aineistossa on semanttisesti sumeita lausumia:

- (12) Kansa voi kritisoida ja *epäillä*, mutta suuri eurooppalainen suunnitelma yhteisestä rahasta etene koko ajan (– –). (johdanto-osa, s. 37, esim. 8.)

Esimerkissä 12 jää täsmentymättä, mihin epäily tarkalleen ottaen kohdistuu ja sen

3. <https://ls24.fi/raumalainen/rakkaudesta-runouteen> (8.1.2021).

myötä myös epäilemisen luonne: onko kyseessä kyseenalaistaminen (kieltotulkinta) vai arvelu (myöntötulkinta)? Tulkinnan avoimuus ei kuitenkaan vaikeuta virkkeen ymmärtämistä eikä edes todennäköisesti herätä tavallisen kielenkäyttäjän huomiota, sillä kieli sietää sumeutta.

Salminen katsoo *epäillä*-sanueen jäsenten sumean merkityksen syntyvän, kun ”kysymys polaarista suunnasta raukeaa epärelevanttina” (s. 37). On totta, että *epäillä*-lekseemin semantiikkaan kuuluu inherentisti kielteinen merkitys ja sikäli odotus polaarista suunnasta. Onko sumeus kuitenkaan synkronisessa tarkastelussa välttämättä tällä tavoin sekundääriä? Voisiko pikemminkin ajatella, että lähtökohtana on modaalisesti epäspesifi merkitys, jossa variantit eivät vielä erotu toisistaan ja joka tarpeen tullen tarkentuu, kun yksi tulkinta valikoituu kontekstin perusteella?

Sumeuden tarkastelu semanttisena ilmiönä paljastaa kielellisen tulkinnan dynaamisuuden ja hienovaraisuuden. Merkityksen sumeutta on havainnointu modaalisuuden alueella lähinnä juuri-modaalisisissa ilmauksissa, joissa mahdollisuuden ja välttämättömyyden merkitykset voivat toisinaan kietoutua toisiinsa samaan tapaan kuin *saada*-verbillä esimerkissä 11 (esim. Laitinen 1988). Salmisen tutkimus osoittaa, että myös episteesimisen modaalisuuden merkitys voi olla tietyissä konteksteissa sikäli sumea, että kielto- ja myöntötulkinta ovat molemmat potentiaalisesti mahdollisia.

Lopuksi

Jo mainittujen ulottuvuuksien lisäksi Salmisen työ on sijoitettavissa fennistisen ja yleiskielitieteellisen lauseiden välisiin kytköksiin kohdistuvan tutkimuksen yhteyteen. *Epäillä*-lekseemit ottavat täydennykseksen erityyppisiä yksiköitä. Tutkimuksessa tarkastellaan näiden konstruktiotäydennysten syntaktisia

ominaisuuksia, esimerkiksi lauseiden välistä kiinnityskohtaa ja alisteisen lauseen modusta. Huomiota kiinnitetään myös *epäillä*-lekseemin semantiikan ja alisteisen lauseen sisällön keskinäiseen suhteeseen. Alisteisuuden asteittaisuuskin on esillä. Tuloksena on uutta tietoa yhdyslauseen osien välisestä dynamiikasta ja erityisesti kiellon roolista siinä.

Kieliopillisen analyysin tarkkanäköisyyden ja rikkauuden lisäksi Salmisen tutkimuksen erityisenä ansiona voi vielä pitää sitä, että tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys osoitetaan harvinaisen selvästi: viitatessaan mediassa käsiteltyyn *epäillä*-verbin väärinymmärrystapaukseen (johdanto-osa, s. 12) sekä *epäily*-sanana potentiaalisesti ongelmalliseen kahtalaiseen käyttöön rikosoikeudellisissa yhteyksissä (johdanto-osa, s. 75–76) Salminen osoittaa, miten semanttinen kieliopin tutkimus tulee kosketuksiin jokapäiväisten ja yhteiskunnan kannalta tärkeiden kielenkäyttötapojen kanssa. Juuri tällä kosketuspinnalla operoidessaan Salminen kuvaa määrättyjä *epäily*-sanana käyttöjä ”tapaushahmotteisiksi” (artikkeli 4, erit. s. 224–225). Tällöin *epäily* on yleensä osana yhdyssanaa, ja sen merkitykseen kuuluvaan hahmoon sisältyy varsinaisen epäilemistoiminnan ja epäilemisen kohteen lisäksi kulttuurisia ja institutionaalisia tietokehyksiä koskien rikostutkintaa. Salmisen havainnoima mekanismi, jossa merkityksen kehukseen kuuluvat kulttuuriset ainekset pääsevät osaksi lekseemin profilia, on kiinnostava. Tapaushahmoa voisikin tarjota työkaluksi joidenkin muidenkin sanojen elinkaaren kartoitukseen.

Kooten voi sanoa, että Salmisen tutkimuksen keskeisintä antia on yhtäältä harvinaisen semantiikan ilmiön – itsevastakohtaisuuden – tunnistaminen, toisaalta se, miten kieltomerkituksen havainnointi saattaa näkyville kielen rakenteiden välisiä perustavia vaikutussuhteita ja muutossuuntia.

REA PELTOLA
etunimi.sukunimi@unicaen.fr

Kirjoittaja työskentelee Université de Caen Normandiassa CRISCO EA4255 -tutkimusryhmässä.

Hän on suomen kielen dosentti Helsingin yliopistossa ja toimi Salmisen väitöskirjan esitarkastajana.

Lähteet

- ANSCOMBRE, JEAN-CLAUDE – DUCROT, OSWALD 1983: *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
- BLANK, ANDREAS 2003: Polysemy in the lexicon and in discourse. – Brigitte Nerlich, Zazie Todd, Herman Vimala & David D. Clarke (toim.), *Polysemy. Flexible patterns of meaning in mind and language* s. 267–293. Berlin: Mouton de Gruyter.
- DUCROT, OSWALD 1984: *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
- HORN, LAURENCE R. 1989: *A natural history of negation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- KOTILAINEN, LARI 2007: *Kiellon lumo. Kieltoverbitön kieltokonstruktio ja sen kiteytyminen*. Suomi 193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA 1988: Pitääkö vaiko saako. Modaaliverbin kaksoissidos. – *Virittäjä* 92 (1) s. 57–83.
- LEINO, JAAKKO 1999: Mitä tarkoittaa se, että? *Se*-pronominista subjektina ja objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä. – *Virittäjä* 103 (1) s. 27–51.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, BARBARA 1998: Dynamic perspective on anonymous polysemy. – Rainer Schulze (toim.), *Making meaningful choices in English. On dimensions, perspectives, methodology and evidence* s. 121–137. Tübingen: Günter Narr.
- 2010: Polysemy, prototypes, and radial categories. – Dirk Geeraerts & Hubert Cuyckens (toim.), *The Oxford handbook of cognitive linguistics* s. 139–169. Oxford:

- Oxford University Press.
 OED = *Oxford English dictionary*. Oxford:
 Oxford University Press. <https://www.oed.com>.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käytäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALMINEN, JUTTA 2017a: Mitä tarkoittaa epäillä? *Epäillä*-verbin polaarista merkitysvariaatiosta nykysuomessa. – *Virittäjä* 121 (1) s. 4–36.
- 2017b: *Epäillä*-verbin polaarinen kaksihahmotteisuus merkitysmuutoksena. – *Virittäjä* 121 (1) s. 37–66.
- 2017c: *Epäily* vai *epäily*? Jaettu polysemia ja lekseemien tyypilliset käytöt. – *Sananjalka* 59 s. 217–243.
- 2018: Paratactic negation revisited. The case of the Finnish verb *epäillä*. – *Functions of Language* 25 s. 259–288.
- VERHAGEN, ARIEL 2005: *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*. Oxford: Oxford University Press.

Odotettu tutkimusavaus lääkärien kielitaitohaasteisiin

Maija Tervola: *Maahanmuuttajalääkärien suomen kielen taito ja kielitaitotarpeet. Erityisalan kielitaidon näkökulma lääkärin työhön*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 92. Tampere: Tampereen yliopisto 2019. Johdanto 147 s. + artikkelit 75 s. ISBN 978-952-03-1163-6. Saatavilla verkossa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1164-3>.

Sosiaali- ja terveysala muodostaa leikkauspisteen useille samanaikaisille yhteiskuntaa muovaaville muutoksille. Yksi näistä on yhteiskunnan läpileikkaava viestinnällistyminen, johon kytkeytyy niin teknologinen kehitys kuin asiantuntijatyön painoarvon ja määrän kasvu. Muutokseen on viime vuosina liittynyt myös koulutuspoliittinen keskustelu viestinnän tasa-arvoa ja yhteiskunnan toimintakykyä tukevasta potentiaalista (ks. esim. Pyykkö 2017; Uotila 2019; ks. myös INEQ – Helsinki Inequality Initiative -hanke).

Toinen muutos on yhteiskunnan kansainvälistyminen, joka myös Suomessa on kiihtynyt viime vuosina. Kansainvälis-

tymisen välitön seuraus on suomalaisen kieliympäristön monipuolistuminen (ks. esim. Lehtonen & Rätty 2018; Suuriniemi, Ahlholm & Lankinen 2020), joka on kasvattanut kulttuurista pääomaa mutta myös aiheuttanut uudenlaisia kielitaitohaasteita. Karkeasti yleistäen sen enempää palveluammattissa työskentelevän kuin asiakkaankaan ei voi enää automaattisesti olettaa puhuvan suomea tai ruotsia äidinkielenään tai sitä vastaavalla taitotasolla.

Muuttunut tilanne asettaa suomalaiselle koulutusjärjestelmälle kaksi isoa kysymystä: Millainen maahanmuuttajien kielitaito-osaaminen on riittävää? Millainen maahanmuuttajien kielitaitokoulutus on laadullisesti ja määrällisesti riittävää? Jos näihin kysymyksiin halutaan vastata kattavasti, täytyy eri ammattikontekstien erityisvaatimukset ottaa huomioon.

Maija Tervolan erityisalojen kielen tutkimusta edustava väitöstutkimus *Maahanmuuttajalääkärien suomen kielen taito ja kielitaitotarpeet: Erityisalan kielitaidon näkökulma lääkärin työhön* syvennyy sii-